

ÇİNİN YAXIN ŞƏRQ SİYASƏTİNİN İQTİSADI ƏSASLARI

Alənzər Əhməd qızı Musayeva

Gəncə Dövlət Universiteti, Gəncə, Azərbaycan

E-mail: alemmammadova@yahoo.com

BMT Təhlükəsizlik Şurasının veto hüquqlu 5 daimi üzvlərindən biri olan və Ümumi Daxili Məhsulunun həcminə görə dünyada ikinci yeri tutan Çin 1980-ci illərdə “açıq iqtisadiyyata” keçidlə əlaqədar aparılan islahatlar nəticəsində iqtisadi artımın səviyyəsinə görə dünyanın ən sürətlə inkişaf edən ölkələrindən birinə çevrilmişdir. Bu iqtisadi inkişaf zəminində Çinin enerjiyə artan tələbatı onun Yaxın Şərqlə olan marağının daha da böyüməsinə səbəb olmuşdur. Enerji təhlükəsizliyini təmin etmək istəyən Çin “yumşaq siyasət” adı altında region ölkələri ilə iqtisadi və siyasi əlaqələrini gücləndirməyə çalışır. Çinin Yaxın Şərq ölkələri ilə münasibətləri trilyon dollarlarla qiymətləndirilən, “Bir Kəmə, Bir Yol” təşəbbüsü ilə daha da böyük bir miqyas almışdır. Asiyalı Afrika və Avropa ilə quru və dəniz yolları vasitəsilə birləşdirən bu layihə Çin Kommunist partiyasının lideri Si Cimpinq tərəfindən 2013-cü ildə irəli sürülmüşdür. İqtisadi cəhətdən Yaxın Şərqdə öz nüfuzunu gücləndirən ÇXR, tədricən regionda siyasi və təhlükəsizlik baxımından da fəallaşmaqdadır. Bu məsələ dünyada Çinin regionda ABŞ-ı əvəz edəcəyi kimi düşüncələr yaratmışdır. Bu məqalədə Çinin Yaxın Şərq siyasətinin yalnız iqtisadi tərəfi, xüsusilə region ölkələri ilə enerji və ticarət sahələrindəki əlaqələrindən bəhs edilir.

Açar sözlər: Çin, Yaxın Şərq regionu, “Bir Kəmə, Bir Yol” təşəbbüsü, neft idxalı, investisiya. doi.org/10.59849/2409-4838.2023.4.136

GİRİŞ

Strateji və geosiyasi əhəmiyyətli, neft və qaz yataqları ilə zəngin olan Yaxın Şərq regionu (dünyanın kəşf olunmuş neft ehtiyatının 48%-i, təbii qaz ehtiyatlarının isə 38%-i buradadır) tarixboyu, xüsusilə də Soyuq müharibədən sonra qlobal güc mərkəzlərinin rəqabət meydanı olmuşdur. İstər Amerika Birləşmiş Ştatları, Avropa İttifaqı, Rusiya, istərsə də, Asiyada iqtisadi cəhətdən yeni güc mərkəzlərinə çevrilən Çin, Hindistan və s. kimi ölkələr müxtəlif dövrlərdə fərqli bəhanələrlə regionda güclənməyə çalışmışlar. Böyük güclərdən biri olan Çinin Yaxın Şərq, xüsusilə də Ərəb ölkələri ilə münasibətləri “İpək yolu” əsasında dərin tarixə malik olsa da, son üç on illikdə daha da genişlənməmişdir. 2011-ci ildə “Ərəb baharı” hadisələrindən sonra bu ölkələr siyasi və iqtisadi əməkdaşlar tapmaq üçün üzvlərini Şərqə çevirdilər. Çinin enerji siyasəti və mallarını ixrac etmək üçün potensial bazar kimi gördüyü region ölkələri də Pekin ilə müxtəlif sahələrdə iqtisadi, ticari, siyasi təhlükəsizlik, hərbi və mədəni sahələrdə əməkdaşlıq etməyə maraqlıdılar. Belə ki, neft və qaz yataqları ilə zəngin olan Körfəz ölkələrinin iqtisadiyyatlarını diversifikasiya etmək üçün böyük investora ehtiyacları var.

ƏSAS HİSSƏ

1. Çinin Yaxın Şərq regionunun Ərəb ölkələri ilə ticarət və enerji sahəsində əməkdaşlığı

Çin Yaxın Şərqdə birtərəf mövqə tutaraq, həm Ərəb ölkələri, həm də Türkiyə, İran və s. ilə çoxtərəfli münasibətlər qurur. Bir sözlə, regionda balanslaşdırılmış siyasət yürüdür. Yaxın Şərq regionunun böyük hissəsini əhatə edən Ərəb ölkələri ilə Çin Xalq Respublikası arasındakı münasibətləri qiymətləndirərkən qeyd edə bilərik ki, Pekin Körfəz ölkələri ilə sərbəst ticarət əlaqələrini əsasən iki platformada qurmuşdur. Bunlardan biri Çin-Ərəb əməkdaşlıq forumudur. Forum ilk toplantısını 2004-cü ildə 22 ərəb ölkəsinin təmsilçiliyi ilə Misirin paytaxtı Qahirə şəhərində keçirmişdir. Növbəti analoji toplantılar 2006-cı ildə Pekin, 2008-ci ildə Manama, 2010-cu ildə Tianjin və 2012-ci ildə Tunisdə baş tutmuşdur. Bu toplantılarda “qarşılıqlı fayda” əsasında siyasi əlaqələrin inkişaf etdi-

rilməsi, “birgə iqtisadi inkişaf və irəliləyiş üçün iqtisadi əlaqələrin qurulması”, “mədəni əlaqələrin dərinləşdirilməsi və sülhün qorunması”, nəhayət, beynəlxalq siyasət mövzusunda bir sıra məsələlər öz əksini tapmışdır. Forumun əhatə dairəsinin geniş olması və bir neçə yüksək səviyyəli görüşü əhatə etməsi regionun Çin üçün əhəmiyyətinin göstəricisidir. Toplantılar nəticəsində Çin-Ərəb əməkdaşlıq forumunun bəyannaməsi, Çin-Ərəb əməkdaşlığına dair fəaliyyət planları qəbul olunmuşdur [1, s. 24]. Çin və Ərəb ölkələri arasında azad ticarətin inkişafını sürətləndirən digər bir platforma 2010-cu ildə əsas qoyulan Çin və Körfəz Əməkdaşlıq Şurası ölkələrinin Strateji Dialoqudur. Bundan əlavə Çin Ərəb ölkələri ilə Çin-Körfəz Əməkdaşlıq Şurası ölkələri Ticari və İqtisadi komitəsi, Çin və Ərəb ölkələri İqtisadi və Ticarət Forumu kimi təşkilatlar daxilində də əməkdaşlıq edirlər.

Çinlə region ölkələrinin azad ticarət əlaqələrinin inkişafını şərtləndirən amillərdən biri də Çinin 2013-cü ildə Çin Xalq Respublikasının sədri Si Cimpinq tərəfindən irəli sürülən “Bir Kəmə, Bir Yol” təşəbbüsüdür. Təşəbbüs KƏŞ ölkələri tərəfindən yekdilliklə dəstəklənmişdir. Çünki sözü gedən təşəbbüs Çin-KƏŞ ölkələrinin münasibətlərini enerji tərəfdaşlığından qlobal ticarətin bir hissəsinə çevirəcəkdir. “Bir Kəmə, Bir Yol” təşəbbüsü (müxtəlif mənbələrdə “Kəmə və Yol” təşəbbüsü də adlandırılır) dəniz və dəmir yollarından ibarət 6 iqtisadi dəhlizi əhatə edən bir infrastruktur layihəsidir. Layihənin həyata keçirilməsində məqsəd Çin mallarının Asiya, Afrika, Latin Amerikası, Yaxın Şərq və Avropaya daha sürətli, rahat və maneəsiz daşınmasıdır. 2023-cü il yanvar ayına olan məlumata görə təşəbbüsə 151 ölkə qoşulmuşdur. Burada “Kəmə” sözü “İpək yolu İqtisadi Kəmərinin” qısa formasıdır, avtomobil və dəmir yolu nəqliyyatını, bir sözlə, quru yollarını ifadə edir. “Yol” sözü “XXI əsrin Dəniz İpək Yolunun” qısaltmasıdır. “Kəmə və Yol” təşəbbüsünün infrastruktur investisiyalarına limanlar, göydələnlər, dəmir yolları, avtomobil yolları, hava limanları, su bəndləri, kömürlə işləyən elektrik stansiyaları və dəmiryolu tunellər və s. daxildir. Yaxın Şərq Asiyayı Avropa və Afrika ilə birləşdirən ticarət yolları və dəniz yolları üzərində yerləşdiyi üçün bölgə Çin üçün strateji cəhətdən önəmlidir. Çinin Avropa Birliyi və Afrikaya ticarət dövriyyəsinin 60%-i BƏƏ-nin limanlarından keçir. Bunun nəticəsidir ki, Çin region ölkələri ilə münasibətlərini daha da gücləndirməyə çalışır. Körfəz ölkələrinin 2014-cü ildə Pekində keçirilən Çin-Ərəb ölkələrinin əməkdaşlıq forumunun altıncı konfransında ÇXR-nın Prezidenti Si Cimpinq Çin-Ərəb ölkələrinin “Bir Kəmə, Bir Yol” layihəsini birgə icra etməli olduğunu və bunu 1+2+3 əməkdaşlığı formatında aparılmalı olduğunu vurğulamışdı. Burada “1”- enerji sahəsində əməkdaşlıq, “2” - infrastrukturun yaradılması, ticarət və investisiyaların artırılması, “3” - isə yüksək texnologiya, nüvə enerjisi sahəsində yeni texnologiyaların tətbiqi, kosmik peyklər, bərpa olunan enerjini əhatə edir. Beləliklə, 1+2+3 əməkdaşlıq formatı Çin-Ərəb ölkələrinin münasibətlərində əsas prinsiplərə çevrilmişdi [2]. “Bir Kəmə, Bir Yol” təşəbbüsü ÇXR-nın Prezidenti Si Cimpinqin 2016-cı ildə Səudiyyə Ərəbistanına səfəri çərçivəsində Çin hökumətinin qəbul etdiyi “Ərəb ölkələrinə dair siyasi sənəddə” də əks olunmuşdu. Layihə Çinin dünya ölkələri ilə münasibətlərini yenidən nizamladığı kimi Çin-KƏŞ ölkələri əlaqələrini də enerji xaricində qlobal ticarətin bir parçası kimi daha irəli bir səviyyəyə yüksəltmişdi. Ticarət və daşınmaya üstünlük verilən layihədə hal-hazırda 6 dəhlizdə yerləşən 65 ölkədə infrastrukturun inkişafına yönəlmiş müxtəlif layihələr Çin və əlaqədar ölkələr tərəfindən birlikdə həyata keçirilir. Bütövlükdə Kəmə və Yol layihəsi bütün dünyadakı quru sahəsinin təxminən 38%-ni, dünya əhalisinin 62%-ni, dünya ÜDM-in 30%-ni, toplam istehlak xərclərinin 24%-ni əhatə edir [3]. 2010-cu ilin sonlarında, onsuz da qarışıq olan Yaxın Şərq regionu “Ərəb baharı” adı ilə hakimiyyətə qarşı başlayan etiraz dalğası nəticəsində bölgədə yaranan gərginliklə birgə Çinin Yaxın Şərq ölkələri ilə münasibətləri də yeni bir mərhələyə daxil olmuşdur, Çinin regiondakı nüfuzu daha da artmışdır. Buna səbəb kimi “Ərəb baharından” sonra Amerikanın Yaxın Şərqdəki mövqeyinin zəifləməsi də hesab olunur. Reymand Hinebuş 1990-2010-cu illəri Yaxın Şərqdə “ABŞ-ın heqemonluğu dövrü” adlandırmışdı [4]. 2006-cı ildə İraq müharibəsinin istənilən nəticəni verməməsi Amerikanı bölgəyə dair siyasi fəaliyyət xəttini dəyişdirməyə vadar etmişdir. ABŞ-ın Suriya və İraqdan silahlı qüvvələrini azaltması, Əfqanıstandan çıxması Yaxın Şərqdə Soyuq müharibə sonrası bərqərar olan təkqütblü dünyanın çoxqütblü dünyaya keçməsi ilə müşayiət edilmişdir. Belə ki, Amerika

nın çəkilməsindən sonra yaranan boşluğu Rusiya, Çin kimi böyük dövlətlər doldurmağa çalışmışdır. Lakin Çinin regiondakı maraqları siyasi və ya hərbi deyil, hələlik yalnız iqtisadi və ticari xarakter daşıyır. 1993-cü ildən bəri sırf enerji idxalçısına çevrilən Çin Yaxın Şərqi əsas enerji qaynağı və satış bazarı kimi görünür. 2013-cü ildən dünyanın ən çox xam neft idxal edən ölkələrindən birinə çevrilmiş Çinin 2034-cü ilə qədər neft istehlakında ABŞ-ı ötəcəyi gözlənilir [5, s. 13]. Çin enerji mənbələrini diversifikasiya etməyə çalışsa da, neft istehlakı artmaqda davam edir. Öz növbəsində zəngin enerji ehtiyatlarını satmaq üçün daimi bir bazara ehtiyacı olan Yaxın Şərqi neft ixracatçıları ÇXR-ı Amerika bazarına əsas alternativ kimi görürlər. Çünki Çin bölgədə “humanist bir hegemon” profili yaratmış, “Bir Kəmə, Bir Yol” layihəsini “qarşılıqlı fayda”, “mədəniyyətlərin hörmət və sülh içində bir yerdə yaşması”, “yalnız regional deyil, qlobal səviyyədə iqtisadi inkişaf”, “çoxtərəfli qəraralma və tətbiqetmə mexanizmi” kimi göstərərək, dövlətlərə daha cazibəli bir şəkildə “xoş niyyətli bir hegemon” imici ilə nüfuz qazanmağa çalışır. Buna nümunə kimi, Çin Xalq Respublikasının sədri Si Cimpinqin 2022-ci ilin dekabr ayında Covid-19 pandemiyasından sonra ilk işgüzar səfərini Səudiyyə Ərəbistanına etməsi göstərilə bilər. Çin mediası bunu “diplomatik uğur” kimi təqdim edərək, “Çin Xalq Respublikasının yaranma tarixindən bəri Çinin Ərəb dünyası ilə ən böyük və yüksək vəzifəli diplomatik görüşü” adlandırmışdı. Səfər çərçivəsində ÇXR-nın Prezidenti Si Cimpinq 20-yə yaxın Ərəb ölkəsi ilə ikitərəfli görüşlər keçirmişdi. Onun ABŞ-ın Prezidenti Co Baydenin iyul ayındakı səfəri ilə müqayisədə daha “isti qarşılama” dünya mediasının diqqətindən yayınmamışdı. Səfər zamanı ÇXR-in sədri üç sammitdə iştirak etmişdi: Səudiyyə Ərəbistanı-Çin sammiti, I Körfəz Əməkdaşlığı Təşkilatı-Çin sammiti və I Ərəb-Çin sammiti. Səfər dünyada diqqəti bölgəyə yönəlmiş qlobal, regional və enerji siyasətində qüvvələrin dəyişməsinə səbəb olmuşdu [6]. Çin və Ərəb ölkələri arasında müxtəlif sahələri enerji, infrastruktur, maliyyə, təhsil, 5G şəbəkəsi kimi müasir texnologiya, süni intellekt, nüvə enerjisi, və digər sahələri əhatə edən müqavilələr bağlanmışdı. Onlar İranın nüvə proqramı, Suriya böhranı, İsrail-Fələstin sülh prosesi, İran-BƏƏ arasında adalar uğrunda mübahisə məsələlərinə dair birgə bəyanat vermişdilər. Bundan əlavə, Si Cimpinq KƏŞ ölkələrindən neft və təbii qaz idxalatında dollardan yuana keçmək üçün çalışdıqlarını vurğulamışdı. Şübhəsiz ki, Pekinin yuana keçməkdə məqsədi dolları beynəlxalq maliyyə vahidi kimi zəiflətmək və dünya ticarət dövriyyəsindən sıxışdırmaqdır. Çinin Ərəb ölkələri ilə münasibətlərində Səudiyyə Ərəbistanı mühüm yer tutur. Səudiyyə Ərəbistanı Çinin ən böyük neft ixracatçılarından biridir. Çin tədricən enerji təhlükəsizliyinin təminatında Rusiyanın payını azaldaraq, Yaxın Şərq ölkələrinin payını artırır. Rusiya Çinin neft idxalatının 15%-ni, Səudiyyə 17%-ni, İraq 10%-ni, Oman 9%-ni, BƏƏ 7%-ni ödəyir [7]. 2020-ci ildə Çin 176 mlrd dollarlıq neft idxal edərək dünyanın ən çox neft idxal edən ölkəsi olmuşdu [7]. Bu regionun ixrac etdiyi neftin demək olar ki yarısına 47%-nə bərabərdir. Bunun da böyük hissəsi Səudiyyə Ərəbistanının payına düşür. Neftdən əlavə, Yaxın Şərq Çini təbii qaz ehtiyatı ilə də təmin edir. Dünyanın ən böyük mayeləşdirilmiş təbii qaz ixracatçısı olan Qətər 2021-ci ildə Çinə 8 mln kub ton qaz ixrac etmişdi ki, bu da Çinin təbii qaz idxalının 20%-dir [7]. Pekinin Yaxın Şərqdəki maraqları enerji ehtiyaclarının qarşılama nəticəsində yaransa da, hal-hazırda çoxşaxəlidir. 2004-cü ildə keçirilən ilk Çin-Ərəb ölkələri forumundan etibarən Çin müxtəlif sahələrdə infraqurulara, investisiya, mal və xidmət ticarəti, rəqəmli texnologiya və müdafiə sahəsində Körfəz ölkələri ilə əməkdaşlıq edir. Bu illər ərzində Pekin regionun ən böyük sərmayədarına və Körfəz ölkələrinin aparıcı ticari tərəfdaşına çevrilib. 2004-cü ildə ticarət dövriyyəsi 36,7 mlrd dollar olduğu halda, 10 il sonra 2014-cü ildə 251,2 mlrd dollara yüksəlmiş, 2021-ci ildə onlar arasındakı ticarət həcmi 330 mlrd dollara çatmışdır [8]. Beləliklə, Pekin 2010-cü il üçün Yaxın Şərq ölkələrinin ən böyük ticari tərəfdaşı ABŞ-ı üstələmişdi. 2021-ci ildə Çin və Səudiyyə Ərəbistanı arasında ticarət həcmi 80 mln dollar olmuşdur. 2005-ci ildən Çin şirkətlərinin Səudiyyə Ərəbistanında gəlirləri 36 mln dollara bərabər olmuşdur [7]. 2021-ci ildə Çin Səudiyyə Ərəbistanından 44 mln dollar dəyərində xam neft idxal etmişdi [7]. İqtisadiyyatı hidrokarbon ehtiyatları üzərində qurulmuş Körfəz ölkələri enejiyadan asılılığı azaltmaq və iqtisadiyyatı şaxələndirmək üçün Çinlə ticarət əlaqələrini genişləndirirlər. Çinlə əməkdaşlıq həmçinin KƏŞ ölkələrinə Amerika Birləşmiş Ştatla-

rından regionda asılı olmamaq şansı verir. Çinin regiona qoyduğu investisiyaların həcmnin daha da artacağı gözlənilir. 2005-2022- ci illərdə Çinin Yaxın Şərq və Şimali Afrika regionuna qoyduğu investisiyaların həcmi 2,5 dəfə artaraq 273 mlrd dollara çatmışdır. Onlar arasında ən çox Səudiyyə Ərəbistanına 43,47 mlrd dollarlıq investisiya qoyulmuşdur. “Bir Kəmə, Bir Yol” təşəbbüsə dair 200-dən çox layihənin reallaşdırılması bölgənin Çin üçün nə qədər əhəmiyyətli bir yer olduğunu göstərir [8]. Çin şirkətlərinin Yaxın Şərqdə “Bir Kəmə, Bir Yol” təşəbbüsünə uyğun olaraq Çini Fars körfəzi, Ərəb dənizi, Qırmızı dəniz, Aralıq dənizi ilə əlaqələndirən limanlar və sənaye parkları layihələri yer alır. Belə ki, BƏƏ-də Xəlifə limanı, Omada Duqm limanı, Səudiyyə Ərəbistanında Cizan limanı, Misirdə Port Səid limanı, Cibutinin Eyn Sokna limanı “Bir Kəmə, Bir Yol” təşəbbüsünün bir parçası kimi dəyərləndirilən layihələrdəndirlər. Çinli sahibkarları nəqliyyat-logistikadan əlavə, bölgə ölkələrində nüvə reaktorları qurmuş, “Rəqəmsal İpəkyolu” layihəsi çərçivəsində bu ölkələrdə peyk naviqasiya sistemi, telekommunikasiya, 5G şəbəkəsi yaratmış, bölgə ölkələrinin alternativ enerjiyə uyğun olaraq günəş, külək, və hidroelektrik layihələrinə sərmayə yatırmışdılar. Çinin 5G, süni intellekt, kvant kompyuter texnologiyası, ağıllı şəhər, biotexnologiya, yaşıl enerji kimi sahələrdə son zamanlar Amerikanı geridə qoyması Körfəz ölkələrini Çinlə əməkdaşlıq etməyə təşviq edir [3].

2. Çinin regionun digər dövlətləri ilə iqtisadi əlaqələri

Yaxın Şərq regionunda qeyri-ərəb dövlətlərinə nəzər yetirdikdə, Çin İranın Şərqdə ən yaxın tərəfdaşı kimi görünür. İran rühani rejiminin xarici siyasəti və ölkə daxilində insan hüquqlarının pozulması, Yaxın Şərqdə mürtəcə qüvvələrini dəstəkləməsi onun sanksiyalarla üzləşməsinə və dünya siyasət meydanından təcrid olunması onun iqtisadiyyatının çökməsinə səbəb olur. İran hökuməti vəziyyətdən çıxış yolunu Çindən iqtisadi, siyasi, texniki dəstək almaqda görür. İran təkcə 2021-ci ildə Çinə çox aşağı qiymətlə 18 mln barel neft ixrac etmişdi. Çin isə idxal olunan neftin əvəzində İrana ucuz və keyfiyyətsiz mal ixrac edir. Nəticədə İran sənaye məhsulları ucuz Çin məhsulları ilə rəqabət apara bilmir, bu da iqtisadiyyata zərər vurur. Ona görə İranın Çinlə bağladığı 25 illik “Hərtərəfli strateji tərəfdaşlıq” haqqında müqaviləsi İranda bir mənalı qarşılanmır, bu müqavilənin İranda çox Çin üçün faydalı olduğu bildirilir [9]. Ümumilikdə, Çin İranın xarici ticarətində 30%, İran isə Çinin ticarət fəaliyyətində 1% yer tutur. Çinin ümumi enerji idxalanı qiymətləndirdikdə İranın payı Körfəz ölkələri ilə müqayisədə çox aşağı, təxminən 1% təşkil edir. Bunun səbəbi 2018-ci il may ayında Amerika Birləşmiş Ştatlarının birgə hərtərəfli fəaliyyət planından çıxması və İrana sanksiyalar tətbiq etməsi idi. Həmin vaxt İran Çinin neft idxalatının 7%-ni təşkil edirdi. Çin üzünü Səudiyyə Ərəbistanına tutdu. Səudiyyə Ərəbistanı Çinə neftin ixracını təxminən ikiqat artırdı yəni gündəlik 921.881 bareldən 1802.788 barelə qaldırdı [10]. Lakin Çinin İranla əməkdaşlığının mərkəzində sadəcə enerji amili dayanmır, həmçinin də Körfəz ölkələrindən idxal etdiyi neftin böyük hissəsinin Hörmüz boğazından daşınması və bu məsələdə İranın oynadığı rol Çin-İran münasibətlərini labüd edir. Hörmüz boğazı Fars körfəzi ilə Oman körfəzini bir-birinə bağlayır. ABŞ Enerji İnformasiya İdarəsinin verdiyi məlumata görə 2018-ci ildə Hörmüz boğazından gün ərzində 21 mln barel neft daşınmışdır ki, bu da dünya miqyasında neft istehlakının 21%-nə bərabərdir [11]. Digər tərəfdən İran Çinə KƏŞ ölkələri ilə münasibətdə qüvvələr balansını təmin etməyə kömək edir. Çinin Türkiyə ilə əlaqələri 2009-cu ilin sonunda inkişaf etməyə başlamışdır. “Bir Kəmə, Bir Yol” layihəsində “orta dəhlizdə” yer alan Türkiyə layihənin uğurlu olması üçün xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Türkiyə aspektindən baxıldığında “Bir Kəmə, Bir Yol” layihəsi quru yol xətti Türk Dövlətləri Təşkilatı coğrafiyasından keçib Türkiyə üzərindən Avropaya birləşir. Dəniz İpək Yolu isə istər Fars körfəzindən, istərsə də Qırmızı dənizdən Aralıq dənizinin Şərq hissəsinə uzansa da, bütün xətlər Türkiyənin ərazisindən keçir. Beləliklə, “Bir Kəmə, Bir Yol” dəhlizlərinin təhlükəsizliyi baxımından Türkiyə söz sahibidir [12, s. 261].

YEKUN NƏTİCƏ

Yaxın Şərqlə regionu beynəlxalq münasibətlər sistemində öz əhəmiyyətinə görə xüsusi yer tutduğu üçün müxtəlif dövrlərdə böyük dövlətlər müxtəlif vasitələrlə regionda güclənməyə çalışmışlar. Müasir dövrdə qlobal sistemdə geosiyasi dəyişikliklər Çinin bölgədə, xüsusilə Körfəz ölkələrində nüfuzunu gücləndirməsinə səbəb olmuşdur. Çinin enerjiyə olan tələbatının artması, Körfəz ölkələrinin isə davamlı enerji bazarına ehtiyacının olması onların əməkdaşlığını labüd edir. Enerji sahəsində başlayan əməkdaşlıq ticarət, investisiya və inşaat layihələri ilə daha da genişlənməmişdir. “Bir Kəmə, Bir Yol” təşəbbüsü Çinin iqtisadi siyasətində yeni mərhələ açır, Çin şirkətlərinə xaricdə yeni bazarlar və investisiya imkanları yaradır. Başqa sözlə desək, “Yeni İpək yolu” proqramı Pekinə Yaxın Şərqlə siyasi və iqtisadi fəaliyyətini genişləndirməyə imkan verir.

ƏDƏBİYYAT

1. Erkan, S., Yüce, M. Çin dış politikasında Ortadoğu'nun deęişen konumu: Arap baharı sonrası bölgəsel gelişmeler üzerinden bir analiz // – Ankara: Bölgesel Araştırmalar Dergisi, – 2020. № 1, – s. 11-44.
2. Jin W. Xi's Visit Marks New Era for China-Arab Relations: [Electronic resource] / The Diplomat. – December 13, 2022. URL: <https://thediplomat.com/2022/12/xis-visit-marks-new-era-for-china-arab-relations/>
3. <https://www.sde.org.tr/sinan-tavukcu/genel/cin-devlet-baskaninin-arap-dunyasini-ziyareti-ve-kuresel-degisime-dair-isaretler-kose-yazisi-29296>
4. <https://www.fpri.org/article/2018/11/multipolarity-and-instability-in-the-middle-east/>
5. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/25765949.2017.12023306>
6. <https://carnegie-mec.org/diwan/88685>
7. Aluf, D. China's reliance on Middle East oil, gas to rise sharply: [Electronic resource] / Asia Times. – December 30, 2021. URL: <https://asiatimes.com/2021/12/china-to-rely-more-on-middle-east-for-oil-and-gas/>
8. Sönmez, G. Küresel Rekabet Bağlamında Çinin Ortadoğu bölgesinde derinleşen aktivizmi: [Electronic resource] / ORSAM Ortadoğu Araştırmalar Merkezi. – Aralık 23, 2022. URL: <https://orsam.org.tr/tr/kuresel-rekabet-baglaminda-cinin-ortadogu-bolgesinde-derinlesen-aktivizmi/>
9. Vaisi, G. The 25-year Iran-China agreement endangering 2500 years of heritage: [Electronic resource] / Middle East Institute. – March 1, 2022. URL: <https://www.mei.edu/publications/25-year-iran-china-agreement-endangering-2500-years-heritage>
10. Lons, C., Fulton, J., Sun, D., Al-Tamimi, N. China's great game in the Middle East: [Electronic resource] / European Council on foreign relations. – October 21, 2019. URL: https://ecfr.eu/publication/china_great_game_middle_east/
11. <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/iranin-hurmuz-bogazi-kozu-kuresel-petrol-piyasalarini-endselendiriyor/1705518>
12. Yorulmaz, M. Avrasya denkleminde Rusya-Çin rekabeti / M.Yorulmaz, S.Yılmaz – Ankara: Astana yayınları, – 2021. – 293s.

THE ECONOMIC BASIS OF CHINA'S MIDDLE EAST POLICY

A.A. Musayeva

China, one of the five permanent members with veto power in the UN Security Council, has the world's second largest economy by nominal GDP (gross domestic product). As a result of economic reforms carried out in the 1980s in connection with the transition to an "open economy", China's economy has grown to one of the largest and most powerful in the world over the past few decades. On the basis of economic development, China's growing demand for energy has increased its interest in the Middle East. China tries to ensure energy security by strengthening its economic and political relations with the regional countries under "soft policy". Relations between China and Middle Eastern countries have been further developed according to the multi-trillion dollar Initiative "Belt and Road". The program connecting Asia with Africa and Europe through land and sea routes was announced in 2013 by Chinese Communist Party leader Xi Jinping. The PRC, having strengthened its influence in the Middle East mainly economically, gradually seems more active in politics and security field in the region. This question has raised a question in the minds that China will replace the US in the Middle East. This article discusses only the economic side of China's Middle Eastern policy, especially its cooperation with countries across this region in the energy and trade field.

Keywords: *China, Middle East, "One Road and One Belt" initiative, oil import, investment*

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ОСНОВА БЛИЖНЕВОСТОЧНОЙ ПОЛИТИКИ КИТАЯ

A.A. Мусаева

Китай является одним из пяти постоянных членов с правом вето входящий в Совет Безопасности ООН, занимает второе место в мире по объему Валового Внутреннего Продукта. В результате реформ по уровню экономического роста, проведенных в 1980-х годах в связи с переходом к «открытой экономике» Китай стал самой быстрорастущей страной мира. На основе экономического развития растущий спрос Китая на энергоносители привел к росту его интереса к Ближнему Востоку. Китай, стремится обеспечить энергетическую безопасность, пытаясь укрепить свои экономические и политические отношения со странами региона под названием «мягкая политика». Отношения между Китаем и странами Ближнего Востока еще больше развивались благодаря много триллионной инициативе «Один пояс, один путь». Программа соединения Азии с Африкой и Европой через сухопутные и морские маршруты была объявлена в 2013 году лидером Коммунистической партии Китая Си Цзиньпина. КНР, укрепившая свое влияние на Ближнем Востоке экономически, со временем становится более активной в политической сфере и безопасности в регионе. Этот вопрос зародил в мире мысли о том, что Китай заменит США в регионе. В данной статье обсуждается только экономическая сторона ближневосточной политики Китая, особенно его отношения со странами региона в сферах энергетики и торговли.

Ключевые слова: *Китай, Ближний Восток, «Один пояс, один путь», импорт нефти, инвестиция.*